

**ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОТИДІЮ
ЗАКОННИЙ ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ****SEPARATE CRIMINAL LIABILITY ISSUES OF OBSTRUCTION
OF LEGITIMATE ECONOMIC ACTIVITY****Волкова Ю.А., д.ю.н., професор,
професор кафедри публічного та міжнародного права***Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

ORCID: 0000-0002-2799-3933

У статті досліджено історичну ретроспективу криміналізації протидії законній господарській діяльності. Проаналізовано статистичні відомості Офісу Генерального прокурора та Державної судової адміністрації щодо кількості зареєстрованих, облікованих та переданих до суду кримінальних проваджень за ст. 206 КК України, щодо кількості вироків за вказаною статтею. При цьому, зазначено, що у правозастосовній практиці це кримінальне правопорушення обліковується досить рідко. Навіть враховуючи високі показники латентності господарських злочинів, слід констатувати, що протидія законній господарській діяльності – одне з найменш поширених кримінальних правопорушень у розділі VII КК України. Хоча явище рейдерства, зокрема силова його форма, кримінально-правова протидія якому здійснюється за допомогою цієї статті, є доволі розповсюдженим, а ЗМІ регулярно інформують суспільство про рейдерські атаки. Констатовано, що такий дисонанс пояснюється, зокрема, недосконалістю закону про кримінальну відповідальність у розрізі ст. 206 КК України та проблемами кваліфікації цього кримінального правопорушення. Вказано, що норма кримінального закону, яка передбачає кримінальну відповідальність за протидію законній господарській діяльності не є винаходом вітчизняного законодавця. Зроблено висновки про неефективність досліджуваної норми та підкреслено на необхідності пошуку шляхів її вдосконалення. Досліджено окремі питання об'єктивної сторони складу протидії законній господарській діяльності. Проаналізовано відмінності протидії законній господарській діяльності з такими суміжними кримінальними правопорушеннями як самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), примушування до виконання чи невиконання цивільно-правового зобов'язання (ст. 355 КК України).

Ключові слова: рейдерство, протидія господарській діяльності, господарські злочини.

The article examines the historical retrospective of the criminalization of obstruction of legitimate economic activity. The statistical information of the Office of the Prosecutor General and the State Judicial Administration of Ukraine regarding the number of registered, accounted and submitted to court criminal proceedings under Art. 206 of the Criminal Code of Ukraine, regarding the number of sentences under the specified article. At the same time, it is noted that in law enforcement practice, this criminal offense is recorded quite rarely. Even taking into account the high latency indicators of economic crimes, it should be stated that opposition to legal economic activity is one of the least common criminal offenses in Chapter VII of the Criminal Code of Ukraine. Although the phenomenon of raiding, in particular its violent form, the criminal law counteraction of which is carried out with the help of this article, is quite widespread, and the mass media regularly informs society about raiding attacks. It has been established that such dissonance is explained, in particular, by the imperfection of the law on criminal responsibility in the context of Art. 206 of the Criminal Code of Ukraine and problems of qualification of this criminal offense. It is indicated that the norm of the criminal law, which provides for criminal liability for opposing legal economic activity, is not an invention of the domestic legislator. A conclusion was made about the ineffectiveness of the researched norm and the need to find ways to improve it was emphasized. Separate issues of the objective side of the composition of obstruction of legitimate economic activity have been researched. The differences between obstruction of legitimate economic activity and related criminal offenses such as unauthorised occupation of land and unauthorised construction (Article 197-1 of the Criminal Code of Ukraine), extortion (Article 189 of the Criminal Code of Ukraine), compulsion to meet or neglect civil obligations (Article 355 of the Criminal Code of Ukraine).

Key words: raiding, obstruction of legitimate economic activity, economic crimes.

Постановка проблеми. Стаття 206 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність за протидію законній господарській діяльності. При цьому, варто зазначити, що у правозастосовній практиці це кримінальне правопорушення обліковується досить рідко. Навіть враховуючи високі показники латентності господарських злочинів, слід констатувати, що протидія законній господарській діяльності – одне з найменш поширених кримінальних правопорушень у розділі VII КК України. Хоча явище рейдерства, зокрема силова його форма, кримінально-правова протидія якому здійснюється за допомогою цієї статті, є доволі розповсюдженим, а ЗМІ регулярно інформують суспільство про рейдерські атаки. Такий дисонанс пояснюється, зокрема, недосконалістю закону про кримінальну відповідальність у розрізі ст. 206 КК України та проблемами кваліфікації цього кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання, присвячені кримінальній відповідальності за протидію законній господарській діяльності були об'єктом досліджень таких науковців як: П.П. Андрушко, І.Б. Газдайка-Василишин, О.А. Гринишин, Д.О. Колодін, Л.М. Скора, С.С. Титаренко та ін. Попри це, на часі є актуалізація проведених наукових досліджень, враховуючи доповнення законодавцем складу цього криміналь-

ного правопорушення, що в свою чергу зумовлює потребу у проведенні подальших наукових розробок.

Метою статті є дослідження проблеми кримінальної відповідальності за протидію законній господарській діяльності.

Виклад основного матеріалу. Норма кримінального закону, яка передбачає кримінальну відповідальність за протидію законній господарській діяльності не є винаходом вітчизняного законодавця. Так, відповідно до ст. 254 Модельного кримінального кодексу держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав (членом якої Україна, між іншим, ніколи не була) перешкоджання законній підприємницькій діяльності визнано злочином проти порядку здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності [1].

Згідно з ст. 155-8 КК України 1960 року протидією законній підприємницькій діяльності визнано протиправну вимогу перестати займатися підприємницькою діяльністю чи обмежити її, укласти яку-небудь угоду, виконання якої може обмежити законні права чи інтереси того, хто займається підприємницькою діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їх майна при відсутності ознак вимагательства [2].

Без суттєвих змін вказану норму було відображено і в першій редакції КК України: «Протидія законній гос-

подарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання» [3].

Фундаментальну зміну вказаної норми здійснено у результаті прийняття Закону України від 06.10.2016 № 1666-VIII – диспозицію статті було доповнено зворотом «або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них» [4]. З часу набрання законної сили вказаними змінами протидія законній підприємницькій діяльності могла бути реалізована двома неоднорідними формами – протиправною вимогою певного характеру чи фізичним захопленням певних об'єктів (майна). Прийняття цього закону вирішило давно обговорювану питання кримінальної відповідальності за «силовий» прояв рейдерства. Попри це, на нашу думку, підстави для такого рішення законодавця існували ще в 2007 році, коли проблема протиправних поглинань та захоплень суб'єктів господарювання, позбавлення їх права власності мала загрозливі масштаби, а Президент, разом з Кабінетом Міністрів, Верховним Судом та Генеральною прокуратурою, шукали способи її вирішення [5]. І хоча нині рейдерство досі залишається «дамокловим мечем» над стабільністю вітчизняної економічної системи, воно набуло інших, більш інтелектуальних форм, а тому своєчасність доповнення ст. 206 КК України викликає зауваження.

На думку Д.О. Колодіна збільшення кількості предметів цього злочину, до яких Законом України від 06.10.2016 № 1666-VIII було додано: 1) майно; 2) цілісні майнові комплекси; 3) будівлі, споруди або їх частини; 4) земельні ділянки; 5) об'єкти будівництва; 6) інші об'єкти обумовлено різноманітністю способів протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації (*тобто, рейдерства – курсив наш*), які опосередковано впливають на предмети злочинного впливу протидії законній господарській діяльності [6, с. 314].

Перш ніж перейти до проблеми кримінальної відповідальності за протидію законній господарській діяльності, вважаємо за доцільне з'ясувати ефективність норми ст. 206 КК України.

На думку Р.М. Міловідова, «ефективність норми закону про кримінальну відповідальність – це її здатність бути використаною у разі інкримінування особі відповідного злочину, за умови наявності в діях цієї особи складу такого злочину» [7, с. 7].

Існує думка, що оцінка ефективності практики застосування кримінального закону може здійснюватися, серед іншого, шляхом визначення інтенсивності застосування кримінально-правової норми аналізу динаміки прийнятих рішень про кваліфікацію злочинів, призначення покарання тощо або аналізу повторного вчинення злочинів особами, стосовно яких були прийняті ті чи інші кримінально-правові рішення [8, с. 124].

Щодо питання інтенсивності застосування таких норм загальноприйнятою є позиція, за якої індикатором ефективності конкретної кримінально-правової норми є динаміка злочину, проти якого вона спрямована. Якщо норма застосовується належно, а кількість облікованих злочинів все одно зростає, то ця норма неефективна. З іншого боку, якщо норма кримінального права має на меті передусім запобігання конкретним злочинам і ця мета повністю або значною мірою досягається за допомогою самого факту публікації даної норми, то в такому випадку про висо-

кий рівень її ефективності свідчить саме незастосування закону [9, с. 22].

Відобразимо динаміку досліджуваного кримінального правопорушення у вигляді зведеної таблиці, інформація для якої отримана у відповідь на публічні запити та зі статистичної звітності Офісу генерального прокурора та Державної адміністрації України [10; 11].

Викликає занепокоєння аналіз таких показників як:

1) відсоткове співвідношення закритих кримінальних правопорушень до зареєстрованих: 78% – у 2013, 44% – у 2014, 45% – у 2015, 43% – у 2016, 40% – у 2017, 37% – у 2018, 31% – у 2019, 42% – у 2020, 42% – у 2021;

2) відсоткове співвідношення направлених до суду кримінальних проваджень до облікованих: 4% у 2013, 3% – у 2014, 8% – у 2015, 0% – у 2016, 1% – у 2017, 0% – у 2018, 2% – 2019, 1% – у 2020, 2% – у 2021;

3) відсоткове співвідношення вироків, які набрали законної сили до кількості направлених до суду кримінальних проваджень: 66,7% – у 2013, 75% – у 2014, 50% у 2021, за всі інші роки – 0%.

З 2226 зареєстрованих кримінальних проваджень за останні 8 років до кримінальної відповідальності притягнуто всього лиш 6 осіб.

Отже, слід констатувати безумовну неефективність норми ст. 206 КК України. Тому, як було зазначено, наразі гостро стоїть питання наукового пошуку удосконалення цієї норми, підвищення її ефективності. У цьому контексті, на нашу думку, найважливішим є дослідження об'єктивної сторони досліджуваного кримінального правопорушення як зовнішнього прояву, у якому воно реалізується.

Чинна редакція ст. 206 КК України виокремлює наступні форми протидії законній господарській діяльності:

1) протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю;

2) протиправна вимога обмежити господарську діяльність;

3) протиправна вимога укласти угоду, виконання якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю;

4) протиправна вимога не виконувати укладену угоду, невиконання якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю;

5) захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах та обмеження доступу до них [3].

До речі, з цього приводу П.П. Андрушко відмітив, що суть обмеження свободи господарювання полягає у тому, що потерпілий примушується до укладання угоди, якої він не бажає, або ж до умисного невиконання угоди, що була укладена раніше, всупереч його волі та бажанню. Тобто, на думку вченого вимога обмежити господарську діяльність вже передбачає і припинення, і укладення угоди або невиконання укладеної угоди, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю [12, с. 627].

З приводу захоплення земельної ділянки існує думка, що включення земельної ділянки до кола предметів злочину, передбаченого ст. 206 КК України: є зайвим і таким, що створює непотрібну казуїстичність кримінального закону. Адже захоплення земельної ділянки, про яке йдеться у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК, охоплюється ознаками складу злочину, передбаченого ст. 197-1 КК України [13, с. 124].

Дозволимо собі не погодитись із таким підходом з наступних міркувань. У першу, ст. 206 та 197-1 КК України різняться за об'єктом кримінально-правової охорони.

Стаття 197-1 КК України у першу чергу охороняє власність. Як пише Н.О. Антонюк, адже саме власник земельної ділянки чи законний користувач (у випадку вчинення цього кримінального правопорушення – курсив наш) не вправі реалізувати свої правомочності з володіння, користування та розпорядження ділянкою [14, с. 276]. Натомість ст. 206 КК України здійснюється кримінально-правовий захист законної підприємницької діяльності. А це означає, що вказана норма в частині земельної ділянки має вужчу дію – оскільки остання має належати суб'єкту підприємницької діяльності. Натомість власниками земельної ділянки за ст. 197-1 КК України можуть виступати фізичні особи та юридичні особи, які не здійснюються господарську діяльність. Обидва кримінальні правопорушення (ст. 197-1 та ст. 206 в частині захоплення) мають матеріальних склад, проте різняться за своїми наслідками, необхідними для кваліфікації. За основним складом для кваліфікації за ч. 1 ст. 197-1 КК України самовільне захоплення земельної ділянки повинно завдати значної шкоди її законному володільцю або власнику. У випадку ч. 1 ст. 206 КК України – захоплення земельної ділянки повинно поєднуватись з «незаконним припиненням або обмеженням діяльності та обмеженням доступу» [3].

Звертаємо увагу, що цей зворот, використаний законодавцем, викликає більше запитань ніж відповідей, що очевидно негативно впливає на правильну кваліфікацію діянь за цієї статтею. Наприклад, відсутність розділових знаків не дозволяє однозначно стверджувати чи стосується обмеження доступу до незаконного припинення діяльності (чи тільки до обмеження діяльності). Вказівка «та обмеження доступу» видається нам зайвою, а тому пропонуємо у цій частині викласти норму у наступній редакції: «або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах».

Ще одним суміжним до ст. 206 КК України кримінальним правопорушенням є вимагання (ст. 189 КК України), про що прямо вказано у досліджуваній нормі.

У ч. 2 п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10 зазначається, що у разі, якщо винна особа, застосовуючи відповідні погрози чи насильство, має на меті примусити потерпілого припинити займатися підприємницькою діяльністю чи обмежити її або укласти яку-небудь угоду, виконання якої може обмежити законні права (інтереси) підприємця, то вчинене слід розглядати як протидію законній підприємницькій діяльності, а не вимагання, і кваліфікувати залежно від обставин за відповідною частиною ст. 206 КК України [15]. Як бачимо, суд вказав на те, що розмежувальною ознакою вимагання та протидії законній господарській діяльності є мета, яка у випадку другого кримінального правопорушення спрямована саме на припинення чи обмеження підприємницької діяльності.

Л.М. Скора вказує, що у діянні, передбаченому ст. 206 КК України, на відміну від ст. 189, однією з обов'язкових ознак об'єкта є потерпілий, яким може бути особа що на законних підставах займається господарською діяльністю, а також інші особи, котрі хоч і не є суб'єктами господарювання, однак, здатні самостійно приймати рішення або суттєво впливати на прийняття рішень про припинення або обмеження діяльності господарюючого суб'єкта [16, с. 161]. Тобто, перелік осіб, що можуть стати потерпілими від вимагання, ширший ніж від протидії законній господарській діяльності. Також відмінними ознаками вимагання є безоплатність або нееквівалентність переходу майнових прав. Якщо ж протиправна вимога, поєднана з погрозою насильством чи майну стосується примушування до укладання оплачуваної угоди, проте невідповідно потерпілому, таке діяння має ознаки кримінального правопорушення за ст. 206 КК України.

Окрему увагу варто звернути на зворот «за відсутності ознак вимагання». Після прийняття Закону України від 06.10.2016 № 1666-VIII вказаний зворот розташований у статті не на своєму місці, що створює зайві труднощі при тлумаченні цієї норми. Це пояснюється тим, що ознаки вимагання не властиві захопленню цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва з огляд на раптовість його характеру. Історичний аналіз розвитку досліджуваної норми вказує, що вказівка про відсутність ознак вимагання завжди стосувалась протиправної вимоги, а тому статтю слід привести у відповідність і в цій частині.

Звісно, що ще одним кримінальним правопорушенням, яке потребує розмежування з протидією законній господарській діяльності, є примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань (ст. 355 КК України). Цікаво, стаття 355 КК України закінчується зворотом «без ознак вимагання», що теж однозначно вказує на її суміжність до вимагання.

Зміст договору (угоди), який був укладений (чи неукладений), виконаний (чи невиконаний) під протиправним тиском із боку винного, безпосередньо впливатиме на точність кваліфікації дій винного – за ст. 206 чи ст. 355 КК України. Водночас постає питання до законodawця в частині використання у диспозиції ч. 1 ст. 206 КК лише поняття угоди в той час, як у ст. 355 КК України вказано на договір, угоду, інше цивільно-правове зобов'язання [13, с. 143]. Оскільки поняття «угода» є ширшим за змістом ніж поняття «договір», доцільним вбачається перегляд використання цих термінів у нормах кримінального закону, зокрема у ст. 206 та 355 КК України.

Основними критеріями розмежування вказаних кримінальних правопорушень є: 1) зміст вимог, котрі при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 206 КК України, стосуються виключно господарської діяльності; 2) особа потерпілого, якою за ст. 206 КК України є лише суб'єкт господарювання чи його службові особи; 3) ознаки суб'єктивної сторони, а саме наявність у винного при вчиненні протидії законній господарській діяльності спеціальної мети – примусити особу припинити чи обмежити господарську діяльність [16, с. 186-187]. Також лінію розмежування між цими статтями проводить та обставина, що за ст. 355 КК України потерпілого примушують до певних дій з приводу уже наявного цивільно-правового зобов'язання, натомість як за ст. 206 КК України вимога може стосуватись ще неукладеної угоди (наприклад, вимога обмежити господарську діяльність шляхом неукладення вигідного договору).

Висновки. За результатом аналізу статистичних відомостей щодо динаміки кримінальних правопорушень за ст. 206 КК України зроблено висновок про неефективність досліджуваної норми та підкреслено на необхідності пошуку шляхів її вдосконалення.

З огляду на ряд текстуальних, змістовних та граматичних недоліків, запропоновано викласти ч. 1 ст. 206 КК України у наступній редакції:

«1. Протидія законній господарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, пошкодження чи знищення їхнього майна за відсутності ознак вимагання або захоплення цілісного майнового комплексу, його частини, будівель, споруд, земельної ділянки, об'єктів будівництва, інших об'єктів та незаконне припинення або обмеження діяльності на цих об'єктах, – караються».

Окрім цього, причиною неефективності ст. 206 КК України можуть бути проблеми у розмежуванні ст. 206 КК

України з суміжними кримінальними правопорушеннями. Відзначено відмінності протидії законній господарській діяльності з такими кримінальними правопорушеннями як самовільне зайняття земельної ділянки

та самовільне будівництво (ст. 197-1 КК України), вимагання (ст. 189 КК України), примушування до виконання чи невиконання цивільно-правового зобов'язання (ст. 355 КК України).

ЛІТЕРАТУРА

1. Модельний кримінальний кодекс держав-учасниць СНД: Міжнародний документ від 17.02.1996. URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/ihl-nat-3.htm>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 28.12.1960 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2001-05#Text>
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності: Закон України від 06.10.2016 № 1666-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1666-19>
5. Про заходи щодо посилення захисту права власності: Указ Президента України від 12.02.2007 №103/2007. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1032007-5495>
6. Колодін Д.О. Протидія законній господарській діяльності: характеристика ознак складу злочину. Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 16 червня 2018 р.) / редкол.: Г. О. Ульянова (голова ред.), В. М. Дрьомін, Є. Л. Стрельцов [та ін.] ; НУ «ОЮА». Одеса : Юридична література, 2018. С. 313-316.
7. Міловідов Р.М. Ефективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 18 с.
8. Тубелець О.С. Реалізація кримінально-правової політики шляхом правозастосування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 183 с.
9. Рощина І.О. Ефективність норм кримінального права України у запобіганні злочинам : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 221 с.
10. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистика Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravorushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
11. Судова статистика Державної судової адміністрації України. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/
12. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.Ф. Фесенка. 3-є вид., переробл. та допов. Київ, 2009. Т. 2, 624 с.
13. Титаренко С.С. Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро. 2018. 262 с.
14. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.
15. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 №10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>
16. Скора Л.М. Кримінально-правова характеристика протидії законній господарській діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2012. 253 с.